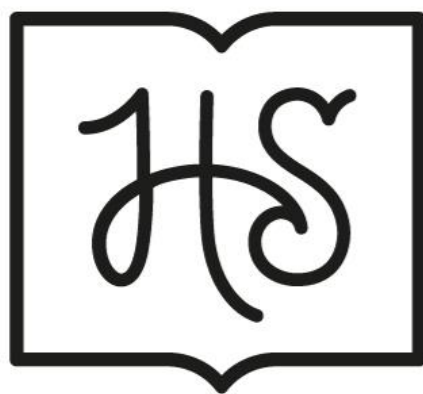

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2016

Ročník / Volume 2

Praha / Prague 2016

Historia scholastica

Č. / No. 2/2016

Roč. / Vol. 2

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčová, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonná redaktorka / Executive Editor: Mgr. Ing. Petra Holovková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatel / Publisher:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

ISSN 2336-680X

Časopis Historia scholastica vychází 2x ročně.

Toto číslo vyšlo 31. prosince 2016.

Obsah

ÚVODNÍK Tomáš KASPER Markéta PÁNKOVÁ	1
Střední vojenské školství v Československu po roce 1948 Tomáš JIRÁNEK	2
Inspektor Gustav Werner a jeho vliv na fungování českých středních škol v Protektorátu Čechy a Morava Magdaléna ŠUSTOVÁ	15
DISKUSE: Antinomie totality a diskurs československé marxistické pedagogiky: touha po jednotě a touha po moci Martin STROUHAL	26
Diskurs o modernizaci výuky a školy v podmínkách totalitární společnosti (na příkladu FF UK v Praze po r. 1968 v normalizačním režimu) Jaroslav KOŤA	36
Československá pedagogická psychologie ve službách socialistické pedagogiky. Richard JEDLIČKA	42
VARIA: Evropská migrační krize a její historické kořeny. Jaroslav PÁNEK	57
REPORT: Mezinárodní vědecká konference „Humanita jako základní hodnota výchovy a vzdělávání. Od Komenského nápravy věcí lidských k pedagogům, vychovatelům - humanistům v dramatických událostech 20. století“. Magdaléna ŠUSTOVÁ	71

REPORT:

73

Medzinárodné sympóziium *Kontinentálna „pedagogika“ – jej problémy a výzvy v historickej a filozofickej optike*, Smolenický zámok, 17. – 18. október 2016.

Blanka KUDLÁČOVÁ, Andrej RAJSKÝ

RECENZE:

76

Kudláčová, Blanka (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava 2016, 413 s.

Tomáš KASPER

Inspektor Gustav Werner a jeho vliv na fungování českých středních škol v Protektorátu Čechy a Morava

Magdaléna ŠUSTOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 June 2016
Accepted 15 December 2016
Available online 31
December 2016

Keywords:

Second World War, history of education, Protectorate of Bohemia and Moravia, secondary schools, Gustav Werner, *Zemská školní rada* (the Land School Board), collaboration, *Mimořádné lidové soudy* (Special People's Courts)

M. Šustová
Národní pedagogické
muzeum a knihovna J. A.
Komenského •
Valdštejnská 20 • Praha 1 •
Česká republika •
sustova@npmk.cz

ABSTRACT

Inspector Gustav Werner and his influence on the functioning of the Czech secondary schools in the Protectorate of Bohemia and Moravia

State school inspector Gustav Werner is today an already forgotten figure that has plagued Czech secondary schools during the World War Second. A secondary school teacher, who was originally loyal to Czechoslovakia, became a Gestapo and Sicherheitdienst informer after the occupation of Bohemia and Moravia. Werner applied his great influence in the educational system in particular to build a network of informers and to destruct existentially (and in some cases physical) persons against whom he was personally prejudiced. He also participated in the Nazi indoctrination of Czech professorial community by organizing of the so-called retraining courses. His decision concerning the conclusion of some schools, approving the number of newly admitted students and personal interventions during the school-leaving examinations stood behind the wartime devastation of Czech secondary schools. Reconstruction of Werner's fates during the World War Second uncovers not only the career of an informer, but also shows tremendous pressure, with whom professors and students of Czech secondary schools had to deal with.

České školství bylo v období Protektorátu Čechy a Morava drasticky postiženo nejenom uzavřením vysokých škol, ale také devastací sítě škol středních a přeplněním škol obecných a měšťanských. Základní rysy vývoje popisuje několik historických studií (Bosák 1969; Novotný (ed.) 1968; *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939-1945*. 1978; Morkes 2005; Jasiński 2006), přesto však zůstávají oblasti, kterým dosud nebyla věnována odpovídající pozornost. Jsou to témata spojená s dějinami každodenního života konkrétních vzdělávacích ústavů, ale také problematika učitelů a profesorů kolaborujících s nacistickým režimem. Do této oblasti spadá i činnost německého školního inspektora pro české střední školy Gustava Wernera. V literatuře věnující se dějinám školství však o Gustavu Wernerovi a jeho činnosti

nalezneme pouze velmi stručné zmínky, častěji na něj narazíme v řadě vzpomínkových almanachů středních škol. Různé historky, jichž je Werner hlavní postavou, dnes působí téměř neuvěřitelně a čtenář může nabýt dojmu, že je obětí „selektivní amnézie“ autora, jehož paměť vytěsnila tragické zážitky a ponechala si pouze komické historky.

Tento rozpor byl způsoben absencí téměř jakéhokoliv materiálu, z něhož by bylo možné rekonstruovat Wernerovy životní osudy. Tímto klíčovým zdrojem informací je soudní spis Gustava Wenera, který vznikl u Mimořádného lidového soudu v Praze.³⁸ Celkový obraz je možné doplnit i díky již výše zmíněným almanachům středních škol, v nichž jsou zachyceny vzpomínky studentů i profesorů. A tak se po téměř 70 letech vynořil obraz životních osudů jednoho z ničitelů českého středního školství, jehož jeden z profesorů charakterizoval jako muže „... *s tváří notorického opilce, s chováním pastýře vepřů anebo spíše handlíře s dobyt看, zjev odporový a duševně nesporně úchylný*“.³⁹

Zemský školní inspektor Gustav Werner patří k osobnostem, které výrazně ovlivňovaly fungování českých středních škol i Zemské školní rady, osudy středoškolských profesorů a studentů. Jeho udavačská aktivita zasáhla i mimoškolní prostředí, bohužel často spjaté s Wernerovým nejbližším okolím.

Gustav Werner se narodil 13. července 1887 hospodáři Franzi Wernerovi a jeho manželce Marii, rozené Tachecí v obci Prosmky⁴⁰ u Lovosic. Po absolvování německé obecné školy chodil na nižší gymnázium v Bohosudově a vyšší gymnázium v Litoměřicích, kde také 30. června 1906 složil maturitní zkoušku.⁴¹ Na jeho vysvědčení z oktávy i na maturitním vysvědčení je hodnocen i český jazyk, a sice v oktávě známkou befriedigend (uspokojivý, trojka na šestistupňové škále), u maturity pak pouze jako genügend (dostatečný, čtyřka). Není bez zajímavosti, že při výslechu u Krajského soudu⁴² v Praze uvedl, že doma česky nehovořili a češtinu se naučil až na vojně, což je v rozporu s výše uvedenými studijními výsledky na střední škole. Z řady svědectví vysvítá, že Wernerova čeština nebyla prosta silného německého přízvuku. Ovšem i jeho němčina byla ovlivněna silným akcentem, jak o tom zachoval svědectví i Josef Škvorecký. Werner tehdy spílal profesoru náchodského gymnázia Puchweinovi, „... *jakýmsi sudeťáckým dialektem*“ (Škvorecký 2003, s. 14) O úrovni Wernerova rodného jazyka svědčí i výrok dalšího z výroků profesorů náchodského gymnázia Propilka, který mu údajně měl říci: „*Ich lehre Goethes Deutsch, Herr Inspektor, ich lehre nicht Schweindeutsch.*“ (tamtéž)

Na podzim roku 1906 se zapsal ke studiu na teologické fakultě ve Vídni, ale již v dalším semestru se zapsal na filosofické fakultě německé university v Praze ke studiu latiny, řečtiny

³⁸Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA), fond Mimořádného lidového soudu (dále jen MLS), spis LS 2119/1946. Fond ještě není uspořádán, jednotlivé archiválie jsou pouze očíslovány, aby je bylo možné studovat a nedošlo ke ztrátě archiválií. Z toho důvodu není možné u archiválií udávat signatury či inventární čísla. V poznámkovém aparátu se proto odvolávám pouze na co nejpřesněji charakterizované archiválie.

³⁹SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď profesora Městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové dr. Jaroslava Knoba.

⁴⁰Obec Prosmky (německy Prosmik) dnes neexistuje, její katastrální území tvoří součást katastru Lovosic.

⁴¹SOA v Litoměřicích, fond Gymnázium Litoměřice, Hauptprotokol der Maturitäts-PrüfungimSchuljahre 1905/6, s. 23.

⁴²SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, protokol z 16. srpna 1945 sepsaný u Krajského soudu v Praze.

a německé literatury. Studia završil závěrečnými zkouškami v letech 1914 - 1916,⁴³ avšak za několik týdnů po jejich složení narukoval do armády, ze které byl propuštěn 17. října 1917.⁴⁴ V roce 1920 byl ustanoven na německé reálné gymnázium v Mostě, kde působil až do podzimu 1937 jako vyučující latiny, němčiny a češtiny. V roce 1922 se zde oženil Emilií Pavlou Grieselovou, narozenou 18. září 1903 ve Vtelně u Mostu. Z tohoto manželství se narodili dva synové - Konrad (1923) a Bernhard (1928). Za války oba chlapci museli narukovat, Konrad sloužil na italské frontě a poslední zprávu od něj rodina dostala v únoru roku 1945. Protokol sepsaný na policejním ředitelství⁴⁵ se zmiňuje o možnosti, že se Konrad ukrývá v Mostě. Mladší Bernard byl s celou kvintou německého gymnázia v Praze VI. odveden jako do Srbska jako Flackenhelfer. V květnu 1945 již byl zpět v Praze.

V Mostě se Werner stal členem Deutschechristlich-sozialistische Volkspartei a byl i členem okresní správní komise. Podle poválečné výpovědi Jana Lankaše působil dojmem občana velmi loajálního k meziválečné republice, často se angažoval v zájmu českého gymnázia v Mostě.⁴⁶ Policejní rada Mainer ve své výpovědi uvedl, že si mu Werner stěžoval na neloajalitu profesorů německého gymnázia v Mostě k republice a také na noční cvičení studentů, kteří pak při vyučování spali.⁴⁷ Oba muži ve svých výpovědích zmiňují Wernerovu náklonnost k požívání alkoholu a karetním hrám.

V době mosteckého působení se Gustav Werner zřejmě věnoval i odborné činnosti. Když zalistujeme rejstříkem autorů České národní bibliografie, objevíme pod jménem Gustav Werner čtyři publikace,⁴⁸ vydané v letech 1936 a 1938 v České Lípě. V rejstříku není u autora jména žádný další údaj, nicméně vzhledem k okolnosti, že publikace se věnují antickým reáliím, je pravděpodobné, že jejich autorem je právě Gustav Werner - středoškolský profesor a zemský školní inspektor.

Z Mostu Werner odešel na podzim 1937, kdy byl k 1. říjnu⁴⁹ či 1. listopadu 1937⁵⁰ povolán k zemské školní radě a na počátku roku 1938 se za ním do Prahy přestěhovala i jeho rodina. Podle výpovědi Josefa Endta v prvním roce služby nijak nápadně nevystupoval. Po odstoupení Sudet němečtí profesori, kteří působili na území okleštěného Československa, často žádali o přeložení do Sudet. Tuto žádost, které bylo vyhověno, podal i Gustav Werner. Krátce po jejím schválení navštívil Werner Josefa Endta, ... *v presidii zemské školní rady,*

⁴³Archiv Univerzity Karlovy v Praze. Poslední zkoušku složil 2. června 1916.

⁴⁴SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, zadržovací protokol z května 1945.

⁴⁵SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, protokol sepsaný na policejním ředitelství 16. května 1945.

⁴⁶SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď Jana Lankaše, ředitele Benešova reálného gymnasia v Praze XIX. z 26. března 1946.

⁴⁷SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď policejního rady JUDr. Josefa Mainera z r. 1946. Dr. Mainer byl od června 1935 do odstoupení Sudet Německu policejním ředitelem v Mostě, za války působil v Plzni. Podle svých slov před Wernerem varoval české profesory v Plzni i zemského školního inspektora Horu. Poradil jim, aby v případě nutnosti upozornili Wenera na existenci svědků jeho předválečné politické činnosti.

⁴⁸Jedná se o publikace Allg. Mythologie, ein Abriss der Götter- und Hellenkunde (vydáno 1936); Deutsche Dichtung- und Verslehre. Ein Abriss mit Ergänzungen aus der klassischen und romantischen Verslehre (vydáno 1936); Schrifftum der Römer (vydáno 1938) a Staatswesen und Kulturleben der Römer. Realien (vydáno 1938). Všechny publikace byly vydány nakladatelstvím Johann Künstner v České Lípě.

⁴⁹87. Jahresbericht des deutschen Staatsoberrrealgymnasiums in Brüx über das Schuljahr 1937/38. Brüx 1938, s. 3.

⁵⁰SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď zemského školního inspektora Josefa Endta z 23. února 1946.

*poklek na kolena, sepial ruce a zřejmě v rozrušení zvolal „Nechte mě tady, nemohu do Sudet, oni by mě tam...“, přičemž rukou pod krkem naznačil oběšení.“*⁵¹ Nakonec byl z rozhodnutí Ministerstva školství a národní osvěty ponechán v Praze, kde byl po 15. březnu 1939 přidělen k německé části právě rozdělované Zemské školní rady.

Záhy po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se dosud nenápadný zemský školní inspektor začíná měnit. *„Ze skromného, tichého a nenáročného kolegy stal se sebevědomý, hrdý a pánovitý člověk, který své sympatie k Čechům zaměnil za německou nenávist a tvrdil, že proti českým profesorům musí se přísně vystupovati, poněvadž jsou to samí „Benešovci“ a na středních školách vychovávají mládež v protiněmecké tendenci.“*⁵²

Stvrzením této změny byl i Wernerův vstup do Sudetendeutsche Partei⁵³ a záhy začal pracovat nejprve pro Sicherheitsdienst (dále jen SD), záhy i pro Gestapo. Iniciátorem Wernerova vstupu do služeb SD byl člen SS dr. Emil Erlebke, s nímž se znal z Mostu.⁵⁴ V polovině května 1939 došlo k setkání ve vinárně, jehož se účastnili ještě dr. Pfaff a dr. Patig, na němž byla Wernerovi vytýkána jeho předválečná činnost v Mostě. Již v srpnu 1939 se stal konfidentem SD a podle dotazníku z 10. 8. 1939, z něhož zaneseny údaje do zadržovacího protokolu z počátku května 1945, byl již čekatelem na členství v NSDAP. Členkou SDP a čekatelkou na členství v NSDAP byla i jeho manželka Emilie. K žádosti o členství v NSDAP udával, že ji podal v květnu 1939 proto, aby se udržel v úřadě.⁵⁵ 20. listopadu 1940 či 9. prosince 1940⁵⁶ přešel do českého oddělení Zemské školní rady, kde měl dohlížet na vyučování němčiny na českých středních školách v Čechách, záhy však na sebe strhl veškerý dohled a agendu českých středních škol. V roce 1942 byly česká i německá zemská školní rada sloučeny do Landespräsident Hauptabteilung für Erziehung und Unterricht a Werner pracoval jako vedoucí oddělení pro německé a české školy. 1. srpna 1944 byl jmenován vládním radou.⁵⁷

Wernerovu konfidentskou činnost, kterou zahájil v červenci 1939, můžeme rozdělit do dvou okruhů. První skupinu tvoří tři „náhodné“ případy, druhou pak oběti, které uvázly ve Wernerově informační síti, kterou na žádost SD promyšleně budoval na českých středních školách.

Skupina tří „náhodných případů“ byla tvořena případy děkana Tylínka v pražských Nuslích, P. Ferdinanda Prokopa a případem udáním rodičů sazeče Státního nakladatelství Jaroslava Havla z poslechu zahraničního rozhlasu (tento případ však v konečném rozsudku vůbec zmíněn, vina nebyla Wernerovi dokázána).

⁵¹SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď zemského školního inspektora Josefa Endta z 23. února 1946.

⁵²SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď dr. Rudolfa Klečky z 21. 2. 1946.

⁵³Podle kartotéky členů SdP uložené v Archivu bezpečnostních složek vstoupil do SdP 1. 4. 1939.

⁵⁴SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, nedatovaná výpověď Gustava Wenera.

⁵⁵SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, protokol z 16. srpna 1945 sepsaný u Krajského soudu v Praze.

⁵⁶SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, protokol z 16. srpna 1945 sepsaný u Krajského soudu v Praze. Podle výpovědi zemského školního inspektora Josefa Endta z 23. února 1946 byl k českému oddělení ZŠR přidělen až 9. prosince 1940.

⁵⁷Zemští školní inspektori mohli být po několika letech dobré služby jmenováni vrchním školním radou, posléze vládním radou. Vzhledem k okolnosti, že místa vrchních i vládních radů byla systematizována, byla délka „dobré služby“ nutná k povýšení dosti proměnlivá.

Jak již bylo zmíněno, Gustav Werner si budoval na středních školách síť konfidentů, kteří jej informovali o dění v ústavu. Jeho informátory byli jak profesori, tak studenti. Tuto síť budoval díky své úřední moci, neboť mohl ovlivňovat přeložení profesorů na konkrétní školy, jmenování či odvolávání ředitelů či zatímních správců ústavů. Někdy však jeho plány nevyšly, jako v případě profesora smíchovského dívčího reálného gymnázia Vojtěcha Blahouta, kterého si z neznámých důvodů oblíbil a zasadil se o jeho jmenování ředitelem gymnázia v pražské Resslově ulici. Během Wernerovy návštěvy gymnázia „... šli po chodbě a tu Werner uviděl viset velký kříž. „Co ten kříž tady?“ „Ten tu asi visel odjakživa.“ „Tak půjde pryč.“ „Ten kříž tu zůstane“, nevrženě oponoval Blahout. „Povídám, že ten kříž musí pryč.“ „A já povídám, že ten kříž tady zůstane.“ To už Werner neunesl. Bez pozdravu vyběhl ze školy a jel rovnou na ministerstvo školství s naléháním, aby byl Blahout okamžitě zbaven ředitelské funkce. Tam prý to nechtěli spolknout tak horké. Vždyť právě nedávno byl jmenován ředitelem na Wernerův návrh. Ostatně pro tak malichernou věc se na ministerstvo nebude vystavovat posměchu.“⁵⁸

Nejznámějšími Wernerovými spolupracovníky byli profesor Miroslav Cášek z reálného gymnázia v Kolíně (v závěru války pracovník Školního nakladatelství pro Čechy a Moravu a redaktor časopisu Rodiče a škola) a profesor Vratislav Lány z humpoleckého reálného gymnázia (později redaktor časopisu Mladý svět a profesor malostranského reálného gymnázia).⁵⁹ Právě série Lányho udání z roku 1942 skončila tragicky. Lány nejprve udal Wernerovi ředitele gymnázia dr. Františka Jahodu a profesorský sbor ústavu jako benešovce. Výsledkem bylo suspendování, zatčení a uvěznění ředitele Jahody, přeložení profesorů Pokorného a Blumauera a vyšetřování profesorů Pýchy a Koberleho Gestapem. Gymnázium bylo zakázáno otevřít vyšší ročníky. Ve Wernerově soudním spise je naznačeno spojení tohoto případu se zatčením starosty Humpolce Emila Hrdličky a evangelického pastora Rudolfa Mahovského, kteří později popraveni pro schvalování atentátu na R. Heydricha. Jak však vyplývá ze soudního spisu Vratislava Lányho, Emila Hrdličku, Rudolfa Mahovského (mimochodem přítele Lányho rodiny, který mu zprostředkoval zaměstnání na humpoleckém gymnázium) a humpoleckou obchodnici Marii Svobodovou udal právě Lány. Dále pro schvalování atentátu udal i Jaroslava Čumpelíka a Bohumila Dřeva z Mělníka, jejichž prohrěšek mu prozradil kolínský profesor Miroslav Cášek. Wernerův podíl na tomto případě není zcela vyjasněn - při soudním přelíčení Werner tvrdil, že Lány tlačil na vyšetření kauzy Gestapem. Lány však byl v době Wernerova procesu již mrtev, a tak nemohl toto tvrzení vyvrátit.

Dalším Wernerovým informátorem byl řídicí učitel Filip z Jičína, v jehož domácnosti „... Werner býval na nocleh a kdež se štválo a udávalo velmi lehkomyšlně.“⁶⁰ Podle svědectví

⁵⁸HAUPT, J. *Truhlárna v peřejích dějin. Výňatky ze vzpomínek správce gymnázia Dr. Jaroslava Haupta „Ve Sklenářce za okupace“*, s. 44. Rukopis vzpomínek je uložen v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského, podsířka Knihy, inv. č. 03 1955.

⁵⁹Po válce byli oba dva odsouzeni k trestu smrti. Trestní spisy jsou uloženy v SOA v Praze, MLS, spisy LS 0855/46 (Miroslav Cášek) a LS 1759/46 (Vratislav Lány). Za informace děkuji kolegovi Daliboru Státníkovi.

⁶⁰SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď Václava Mánka, ředitele reálného gymnázia v Jičíně v době druhé světové války.

tehdejšího ředitele reálného gymnázia v Jičíně Václava Mánka měl Werner intimní poměr s manželkou učitele Filipa a po její smrti s chotí profesora Douska z jičínského gymnázia. Děsivé bylo i předávání kázeňských prohrěšků studentů, které bylo možné vykládat jako politickou provokaci, Gestapu. V řadě nejrůznějších svědectví se mi podařilo dohledat dva takové případy. Prvním byla událost z tábořského reálného gymnázia z 20. dubna 1942, kdy v ústavu probíhala oslava vůdcových narozenin. Po projevu ministra školství a národní osvěty byla hrána říšská hymna, při níž měli studenti pozdravit zdviženou pravicí. Septimán Josef Kárník předepsaný pozdrav nedodržel, a protože třídu navštěvoval konfident Ulrich Hlinák, třídní profesor Červený celý případ nahlásil řediteli Vincenci Kubovi. Buď ředitel či některý člen profesorského sboru doporučil Kárníkovi, aby si opatřil lékařské potvrzení, že si při tréninku v atletickém klubu způsobil zranění, které mu nedovolilo zdavit zdviženou pravicí. I profesor deskriptivní geometrie potvrdil, že v březnu student nemohl při popisování výkresu natáhnout ruku. Kárník byl pokárán ředitelskou důtkou a ředitel Kuba o celém případě informoval zemskou školní radu v protokolu o III. klasifikační poradě, nikoli zvlášť a nikoli ihned poté, co k události došlo. Zemská školní rada vrátila ústavu případ k došetření a pro Wernera se stal záminkou k likvidaci ředitele Vincence Kuby, kterého podle dobových svědectví nesnášel. 3. června 1942 byli ředitel Vincenc Kuba i septimán Josef Kárník zatčeni Gestapem. Zastupujícím správcem tábořského reálného gymnázia jmenoval Werner profesora Karla Mádla - „*Der Direktor Kuba wird nicht mehr zurück kehren! Morgen werden Sie das Geschäft übernehmen!*“⁶¹ Vincenc Kuba byl 27. června 1942 zastřelen pro schvalování atentátu na R. Heydricha. Septimán Kárník byl 19. října 1942 rozhodnutím Ministerstva školství a národní osvěty vyloučen z řádného i privátního studia na řádných i privátních školách v Protektorátu Čechy a Morava.

Druhý, velmi obdobný případ se odehrál na reálném gymnáziu v pražské Truhlářské ulici rovněž na jaře 1942. Tercián Hladík byl v hodině zeměpisu přistižen, jak si kreslí. Na papírku „... *byl tužkou nakreslen maltézský kříž, u něho svíčka s plamínkem, palmová ratolest a pod tím byla napsána jména několika žáků s poznámkou květiny.*“⁶² Zeměpisář předal celou záležitost třídnímu, který byl členem Vlajky a „... *pojal podezření, že maltézským křížem je míněn hákový kříž a že rozsvícená svíčka a palmová ratolest symbolizují pohřeb.*“⁶³ Tercián tuto spojitost popřel. Zatímní správce ústavu celou záležitost konzultoval se zemským školním inspektorem Janem Vitovským a případ posoudili jako běžný kázeňský přestupek. Profesor třídní však věc dále vyšetřoval a podařilo se mu jednoho z terciánů přimět k výpovědi, že Hladík měl prohlásit: „*Už to nebude dlouho trvat a Němci to prohrají.*“⁶⁴ Toto již zatímní správce Haupt nemohl nechat bez odezvy. Snažil se najít co nejméně bolestivé řešení, nechtěl uškodit Hladíkovým spolužákům, rodině ani škole. Proto se rozhodl svolat poradou pedagogického sboru, přečetl protokoly o výsleších a oznámil, že zemské školní radě

⁶¹SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď profesora Karla Mádla.

⁶²HAUPT, J. *Truhlárna v peřejích dějin. Výňatky ze vzpomínek správce gymnázia Dr. Jaroslava Haupta „Ve Sklenářce za okupace“*, s. 103. Rukopis vzpomínek je uložen v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského, podsírka Knihy, inv. č. 03 1955.

⁶³Tamtéž.

⁶⁴Tamtéž.

navrhne Hladíkovo vyloučení. Když byl návrh doručen zemské školní radě, postup znovu řešil spolu s Hauptem inspektor Vitovský a viceprezident JUDr. Novák. Shodli se, že případ je politický a musí ho předat Wernerovi. Ten se další den dostavil ještě s jedním mužem do gymnázia a tři hodiny zde Hladíka vyslyšali. Po výsledku Werner konstatoval, že tercián Hladík „... *ist war dumm, aber brav.*“⁶⁵ Dokonce Hladíkovi povolil další návštěvu školy, ovšem za cenu, že se stal konfidentem gestapa. Na konci školního roku propadl a gymnázium se ho tak zbavilo. Stačil však udat svého domácího učitele, který jej během vyšetřování celého případu, kdy Hladík nesměl chodit do školy, učil. Věznění pedagoga našťástí přežil.

Gustav Werner však české střední školy neterorizoval pouze hrozbou udání studentských prohřešků Gestapu. Pro distingované středoškolské profesory bylo šokující již samotné Wernerovo vystupování při inspekcích. „*Při první návštěvě zdejšího ústavu dne 28/3 1941 přišel Gustav Werner jako obchodník vepřovým dobyt看em. Měl vysoké boty, jezdecké usmolené kalhoty, kožený usmolený kabát a naražený klobouk. Vboural se do ředitelny a ani se nepředstavil. Hnal se k věšáku, svlékal se a volal: „Helfen sie mir“. Potom se dal do jídla. Z aktovky si vzal chléb mazaný silně sádlem, chodil po ředitelně, zastavoval se před zat. správcem, který pracoval nějaký přípis pro zemskou školní radu, a velmi provokativně mlaskal. Když se najedl, napil se z čutory vína, funěl od velké námahy, ptal se po rozvrhu hodin němčiny.*“⁶⁶ I podle dalšího svědectví se odíval do jezdeckých kalhot a holínek, dvojrádového proužkovaného saka, v jehož klopě se skvěl odznak NSDAP (Beran 1999).

Šokující bylo Wernerovo chování vůči členům a zvláště členkám profesorských sborů, které běžně urážel ve třídách před studenty. „*Třetí inspekce byla nejhorší. Přišel do VI.a třídy v r. 1943. Se žačkami mluvil česky, říkal o mně, že jsem duševně neschopna, abych chápala smysl a poslání národního socialismu a nosila jej jako bonbonek do vyučovacích hodin a otvírala tím obzor svěřené mi mládeže. On že si na mne ale posvítí, poněvadž ví, jak učím, resp. neučím.*“⁶⁷ Některá svědectví působí i s odstupem více než 70 let zcela neuvěřitelně. „*Při své poslední inspekci se mi Werner před začátkem hodiny schoval do poslední lavice a nedovolil před ním sedícím žákům povstati, abych ho nezpozorovala. Věděla jsem sice, že je na ústavě, ale netušila jsem jeho přítomnost ve třídě. Po čtvrt hodině vyučování vyskočil z poslední lavice jako gumový míč a začal zuřiti, že takové „voloviny“ ještě neslyšel a že mě nebude poslouchat. Jeho nadávky se hrnuly takovým přívalem až do konce hodiny, že se vůbec na nic nepamatují, jen na jeho poslední slova „Mit Ihnen sprech ich zum letztenmal.“ Načež jsem odpověděla „Gott sei Dank“. V té chvíli jsem si myslila, že mě zabije.*“⁶⁸

Nejpalčivějším problémem však bylo Wernerovo naprosto svévolné chování během inspekci, nerespektování platných předpisů a naprostá nepředvídatelnost jeho rozhodnutí. Zvláště vyhocené byly maturitní zkoušky v letech 1942 a 1943. Před maturitami ve školním roce

⁶⁵Tamtéž, s. 105.

⁶⁶SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď zatímního správce reálného gymnázia v Kladně Vojtěcha Burdy z 30. listopadu 1945.

⁶⁷SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď profesorky Městského dívčího reálného gymnasia Krásnohorská v Praze II. Hany Nečesalové-Jirsikové ze 14. listopadu 1946.

⁶⁸SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď profesorky reálného gymnázia v Liberci Marie Sýkorové-Rybové z 9. listopadu 1945, která za války učila na Městském dívčím reálném gymnáziu v Hradci Králové.

1941/42, které probíhaly v době krátce po atentátu na R. Heydricha, obeslal Werner předsedy maturitních komisí důvěrným dopisem, v němž uvádí, že „... přibližně 20% žáků nevyhovuje plně požadavkům, zvláště v němčině. ... Se zřetelem na zvláště zdůrazněnou důvěrnost se současně činíte osobně odpovědným za přesné dodržení těchto pokynů.“⁶⁹ Obdobný příkaz zaslal předsedům maturitních komisí i v roce 1943, o rok později se od kvóty propadlých ustoupilo, neboť ke zkouškám dospělosti již dospěli studenti z ročníků, z nichž byli ti se slabším prospěchem vylučováni.⁷⁰ U maturitních zkoušek konaných v roce 1942 také požadoval, aby celá zkouška probíhala v němčině, ač tento předpis platil až od dalšího školního roku.

Werner rovněž využíval nového předpisu, podle něhož sice stanovil výslednou známku předseda zkušební komise, avšak pokud byl přítomen německý školní inspektor, rozhodoval o známce on. Na jičínském reálném gymnáziu při maturitách, které se konaly 8. června 1942 a probíhaly až do 22.30, vyhodil 32% maturantů, které si vybíral bez ohledu na předem stanovené pořadí zkoušených.⁷¹ O dva roky později se u maturitní zkoušky setkal s Wernerem jičínský fyzikář Jaroslav Zeman: „Zasahoval do průběhu zkoušky takovým způsobem, že se to ani zkoušce nepodobalo. Měl jsem dojem, že mne vyhodí i s kandidátem.“⁷²

Leckdy svou inspekci u maturitní zkoušky vykonal naopak proto, aby pomohl studentům, kteří u něj měli protekci. „Sám mu pomáhal při zkoušce z němčiny a z latiny. Z němčiny mu nadiktoval známku výbornou, z latiny mu dal sám místo, s nímž však potom neuměl sám hnouti a musil přenechat vedení zkoušky examinátorovi.“⁷³ Stejně tak zasáhl při maturitách na dívčím reálném gymnáziu na pražském Smíchově, kdy otázku své chráněnkyně zodpověděl sám a maturantka čas od času přitakala Ja nebo Nein. Werner její vystoupení zhodnotil jako „... výborné, vorzüglich, nicht war“⁷⁴. Nevydržel však do okamžiku, kdy komise rozhodovala o známkách, takže předseda komise prof. Haupt výbornou (proti předpisům) změnil na dobrou a naopak nechal projít studentku, kterou Werner původně vyhodil.

Dalším místem střetů českých profesorů s Wernerem byly tzv. přeškolovací kurzy pro učitele dějepisu, které probíhaly v první polovině roku 1942 (podrobněji viz Šustová 2013). Podle dobových svědectví byli někteří profesori zbaveni práva vyučovat dějepis (Bosák 1969). Ve Wernerově soudním spisu je konkrétně zmiňován případ profesora domažlického reálného gymnázia Karla Rečka, který vedl přeškolovací kurs v Plzni. Jak ovšem pamětník

⁶⁹HAUPT, J. *Truhlárna v peřejích dějin. Výňatky ze vzpomínek správce gymnázia Dr. Jaroslava Haupta „Ve Sklenářce za okupace“*, s. 40. Rukopis vzpomínek je uložen v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského, podsbírka Knihy, inv. č. 03 1955

⁷⁰HAUPT, J. *Truhlárna v peřejích dějin. Výňatky ze vzpomínek správce gymnázia Dr. Jaroslava Haupta „Ve Sklenářce za okupace“*, s. 45 a 47. Rukopis vzpomínek je uložen v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského, podsbírka Knihy, inv. č. 03 1955

⁷¹SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď ředitele reálného gymnázia v Jičíně Václava Mánka.

⁷²SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď profesora reálného gymnázia v Jičíně Jaroslava Zemana.

⁷³SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď ředitelství Akademického gymnasia v Praze II. z 10. listopadu 1945.

⁷⁴HAUPT, J. *Truhlárna v peřejích dějin. Výňatky ze vzpomínek správce gymnázia Dr. Jaroslava Haupta „Ve Sklenářce za okupace“*, s. 43. Rukopis vzpomínek je uložen v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského, podsbírka Knihy, inv. č. 03 1955.

poznámenal, „*Že někteří účastníci byli zbaveni práva vyučovat DZ, bylo v tehdejší době jen ulehčení.*“⁷⁵

Podle poválečných výpovědí se Gustav Werner začal s blížícím se koncem války „... *znatelně mírněji, neboť viděl, že by se mohlo přece jen vyplnit to, čemu prý se při svých návštěvách dříve posmíval, to je zadrnutí jeho propitého hrdla.*“⁷⁶ Zatímní správce jičínského reálného gymnázia Václav Mánek ve své výpovědi zpětně usuzoval, „*že vyvrcholením jeho teutonského furoru na zdejším ústavě byl právě onen hrozný rok 1942 a že v dalších letech se Werner znatelně mírnil asi vlivem válečných událostí po německé katastrofě u Stalingradu, kdež ztratil též nejstaršího syna. [jednalo se jeho nemanželského syna Ericha Nitsche, narozeného 23. 4. 1916] ... Také jeho inspekce ve třídách a chování k prof. sboru i mně se podstatně zlepšilo.*“⁷⁷

Gustav Werner byl zadržen již 5. května 1945, údajně profesorem přiděleným k zemské školní radě dr. Chovancem.⁷⁸ Do 16. května byl internován v zajateckém shromaždišti ve smíchovské Zborovské ulici, odkud se vydával na práci při odstraňování barikád a údajně se dvakrát pokusil spáchat sebevraždu.⁷⁹ Zajímavé je dodnes dochované prohlášení Josefa Karbulky, bytem Švecova ulice 34 v Praze-Bubenči, datované 13. května 1945 a podepsané ještě dalšími třemi obyvateli téhož domu.⁸⁰ V tomto prohlášení Karbulka uvádí, že Werner i jeho žena se po celou válku chovali velmi slušně a „*sami mne upozornili, abych si pečlivě uschoval zbraně, které jsem měl ve svém držení. O úschově těchto zbraní celou dobu války věděli.*“⁸¹ Werner ovšem bydlel v Brokoffově ulici 17⁸² na pražském Smíchově, což dokazuje jeho dochovaná válečná korespondence, která je součástí soudního spisu a tatáž adresa je uvedena jako Wernerovo poslední bydliště i v samotném zadržovacím protokolu. Pravděpodobně se jednalo o neúspěšný pokus dosáhnout Wernerova propuštění ze zadržovacího shromaždiště. Odtud byl 16. května 1945 předán Policejnímu ředitelství a o den později do vazební věznice Krajského soudu v Praze na Pankráci. 1. června 1945 byl z pankrácké vazby převzat důstojníky NKVD a při odsunu Rudé armády byl transportován na východ. Ze soudního spisu není jasné, kdy se dostal zpět na československé území - prvním dokladem o jeho opětovné přítomnosti je protokol sepsaný u pražského Krajského soudu 16. srpna 1945.

⁷⁵SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď profesora reálného gymnázia v Plzni dr. Zdeňka Bíby z 9. 11. 1945.

⁷⁶SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď zatímního správce reálného gymnázia v Roudnici nad Labem Antonína Kalouse.

⁷⁷SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď profesora (válečného zatímního správce) reálného gymnázia v Jičíně Václava Mánka.

⁷⁸HAUPT, J. *Truhlárna v peřejích dějin. Výňatky ze vzpomínek správce gymnázia Dr. Jaroslava Haupta „Ve Sklenářce za okupace“*, s. 88. Rukopis vzpomínek je uložen v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského, podsírká Knihy, inv. č. 03 1955.

⁷⁹SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, dopis vrchnímu policejnímu radovi Vysloužilovi z 13. 5. 1945.

⁸⁰SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, prohlášení Josefa Karbulky z 13. května 1945. Z prohlášení vyplývá, že Karbulka se dostavil na policejní ředitelství již 11. května 1945.

⁸¹Tamtéž.

⁸²Před válkou a krátce po válce Komenského ulice, dnes ulice Na Bělidle.

17. června 1945 vyšel v Lidové demokracii první z novinových článků (J. B. 1945) věnovaných činnosti Gustava Wernera, na nějž navázal o tři dny později druhý (Černík 1945) a 23. června 1945 vyšlo v Mladé frontě upozornění,⁸³ že Werner byl zatčen a studenti mají podat svědectví o jeho činnosti. Ze soudního spisu vyplývá, že Zemská školní rada obeslala střední školy, aby profesori, prozatímní správci a ředitelé rovněž vydali své svědectví.

15. června 1946 bylo s Gustavem Wernerem zahájeno trestní řízení, samotný proces začal 14. listopadu téhož roku a byl ukončen 26. dubna 1947. Obhájcem ex offo byl Wernerovi ustanoven JUDr. Jiří Schauer, který substitučně zmocnil JUDr. Vladimíra Popelku. Mezi svědky byli i zemští školní inspektori Vitovský a Endt. Werner byl nakonec zbaven některých obvinění z udání či uvěznění řady osob, na druhou stranu byl obviněn z likvidace českých škol, což zemská školní rada doložila i následující statistikou:⁸⁴

datum	počet českých středních škol	počet tříd	počet žáků
k 10. 9. 1937	116	1509	58 273
k 1. 12. 1938	107	1525	61 411
školní rok 1944/45	77	706	24 085

Zásahů Gustava Wernera nezůstala ušetřena ani zemská školní rada. V roce 1942 dosáhl penzionování zemského školního inspektora Jana Vitovského (podle Vitovského výpovědi za celou akci zřejmě stáli kolínský profesor Cásek a profesor Boháč z malostranského reálného gymnázia⁸⁵; studium Cáska spisů aktivitu profesora Boháče nepotvrzuje), který byl 19. února 1943 zatčen Gestapem a internován v Buchenwaldu. Zatčen byl i vládní rada Antonín Dvořák ze Zemské školní rady. Z obvinění ze zatčení obou kolegů z úřadu byl však osvobozen. Stejně jako na střední školy, i na zemskou školní radu dosadil Werner své oblíbence a spolupracovníky.

Gustav Werner byl odsouzen za zločiny proti státu podle § 3/2 zákona č. 16/1945 Sb. (členství v NSDAP a SDP), §3/1 (propagace nacismu a fašismu v době zvýšeného ohrožení republiky); dále za zločin proti osobám podle §5/2 (§ 98b/ a §99 - veřejné násilí vydíráním a veřejné násilí veřejným vyhrožováním) a §7/1 (zavinění ztráty svobody občana či občanů republiky) a §11 (udavačství). Rozsudek jej navždy zbavil občanské cti, jeho jmění propadlo státu a odsoudil ho k trestu smrti, který byl týž den vykonán, podle svědectví řady novinových deníků okolo 13. hodiny.⁸⁶ Jeho ostatky byly pohřbeny do společného hrobu na hřbitově v pražských Ďáblicích, kde za několik let byli pohřbíváni popravení, které k trestu smrti

⁸³Mladá fronta (23. 6. 1945, II. vyd.), s. 2.

⁸⁴SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, Výkaz zemské školní rady o počtu českých středních škol, tříd a žáků v Čechách před okupací a na konci okupace z 22. 1. 1947.

⁸⁵SOA v Praze, MLS, spis LS 2119/1946, výpověď zemského školního inspektora Jana Vitovského.

⁸⁶O Wernerově smrti informovala 27. 4. 1947 Mladá fronta, Rudé právo, Lidová demokracie a Právo. Výstřižky z těchto deníků jsou součástí spisu uloženého v Archivu bezpečnostních složek. Archiv bezpečnostních složek, sign. 305-625-5, s. 138-141.

odsoudil Státní soud v Praze. Ve sbírkách Památníku Pankrác je uložena oprátka, na níž byl Gustav Werner oběšen.⁸⁷

Z dosavadního výzkumu jasně vyplývá, že vliv inspektora Gustava Wenera na české střední školství byl obrovský. Nejenže rozhodoval o přeložení profesorů z ústavu na ústav, jejich penzionování, jmenování ředitelů či zatímních zástupců, ale také o osudech celých ústavů a samozřejmě i studentů. Jeho ignorování zákonných norem, alkoholismus a zřejmě i opojení z pocitu moci z něj činily nebezpečného a nevyzpytatelného člověka s velkým vlivem.

Literatura:

BERAN, M. Jak běsnící inspektor dostal „emana“. In: *Jičínské gymnázium 1624-1999. Almanach k 375. výročí*. Jičín: Lepařovo gymnázium, 1999, s. 108.

BOSÁK, F. *Česká škola v době nacistického útlaku*. České Budějovice: Pedagogická fakulta České Budějovice ve Státním pedagogickém nakladatelství, 1969.

Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939-1945. Praha: Práce, 1978.

ČERNÍK, J. Ještě Werner, zemský školní inspektor. In: *Lidová demokracie* (20. 6. 1945, II. vyd.), s. 2.

JASIŃSKI, Z. *Czeska szkola w protektoracie Czech i Moraw*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006.

J. B.: Zemský školní inspektor Werner. In: *Lidová demokracie* (17. 6. 1945, II. vyd.), s. 2.

MORKES, F. *Československé školy v letech 2. světové války*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2005.

NOVOTNÝ, J. (ed.). *Učitelé v práci a v boji*. Praha: Práce 1968.

ŠKVORECKÝ, J. Dříví do lesa. *Danny* 2/2003. Literární akademie ve spolupráci se Společností Josefa Škvoreckého, s. 14. ISSN 0862-772-X.

ŠUSTOVÁ, M. Výuka dějepisu na českých středních školách v Protektorátu Čechy a Morava. In: *XIII. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku: Dějiny středního školství na Jeseníku*. Jeseník: Vlastivědné muzeum Jesenicka, 2013, s. 93-98.

⁸⁷Za informace děkuji PhDr. Aleši Kýrovi, vedoucímu kabinetu dokumentace a historie Akademie Vězeňské služby ČR.